

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 1 - Haziran/June 2024:

Mehmed Halid'in Kur'an Muallimi Adlı Eserinde Kur'an Öğretiminde Kullanmayı Önerdiği İlke ve Yöntemler

The Principles and Methods that Mehmed Khalid Proposed to Use in Teaching the Qur'an in His Work The Qur'an Teacher

Sema GEYİN

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İlahiyat Asist. Prof. Dr., Trakya University, Faculty of
Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Theology, Basic Islamic Sciences

semageyin@trakya.edu.tr Orcid: 0000-0003-3170-6009

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

12.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted

23.12.2023

Atıf/Cite: Sema Geyin, "Mehmed Halid'in Kur'an Muallimi Adlı Eserinde Kur'an Öğretiminde Kullanmayı Önerdiği İlke ve Yöntemler", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2024), 1-28.
<https://doi.org/10.20486/imad.1359381>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Kur'an öğretimine özel bir önem verilmiştir. Kur'an öğretiminin en önemli araçlarından biri elifbâlardır. Elifbâların ana gayesi Kur'an okumayla ilgili temel bilgiler vermektir. Osmanlı'nın son zamanlarında başlayan eğitimde ıslah çalışmalarının sonucu olarak sadece Kur'an öğretimine tahsis edilen elifbâlar kaleme alınmıştır. Bu çalışmaya esas olan *Kur'an Muallimi* isimli eser de bunlardan biridir. Elifbâların temel muhatap kitlesi öğrencilerdir. *Kur'an Muallimi*'ni diğerlerinden ayıran en önemli özelliği onun eğitimciler için yazılmış olmasıdır. Müellif daha önce Kur'an okumaya yeni başlayacak talebeler için *Ta'lîmu'l-Kur'an* isimli bir eser kaleme almıştır. *Kur'an Muallimi*'nde bu eserinden ve onu hazırlarken gözettiği ilkelerden bahsetmiştir. *Kur'an Muallimi*, öğrenci kitabı olan *Ta'lîmu'l-Kur'an*'ın nasıl uygulanması gerektiğini gösteren öğretici kitabı olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle elifbâ cüzlerinin tarihinden kısaca bahsedilerek eserin müellifi olan Mehmed Halid tanıtılmıştır. Eser, mukaddimesiyle de dikkat çekmektedir. Dönemindeki Kur'an eğitimiyle ilgili verdiği bilgilerin yanında müellifin eğitim anlayışını ve yöntemlerini göstermesi sebebiyle önemli olan mukaddime, ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Müellif, dönemindeki Kur'an öğretimi yöntemlerini eleştirmekle kalmamış kendisi yeni bir yöntem önerisiyle gelmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde eserle ilgili genel bilgiler verilmiş, son bölümünde ise müellifin Kur'an öğretiminde kullanmayı önerdiği öğretim yöntemleri günümüzde kullanılan öğretim ilke ve yöntemleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Gerek hedef kitlesinin öğreticiler olması gerek mukaddimesiyle özgün olan bu eser hem dönemindeki Kur'an eğitimi anlayışına önemli katkılar sunması hem de bizzat müellif tarafından uygulanarak etkinliğini kanıtlanması bakımından oldukça önemlidir. Bu makalenin önemi ise daha önce bu esere dair bir çalışmanın bulunmaması, alanında ilk olduğu bilinen bu eserin tanıtımı ve müellifin önerdiği yöntemlerin incelenmesidir. Bu çalışmada bu eseri hem günümüz öğrencilerinin istifadesine sunmak hem de konuyla ilgili yapılacak akademik çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tecvid, Elifbâ, Mehmed Halid, Kur'an Öğretim Yöntemleri.

Abstract

Since the inception of Islam, there has been great emphasis on teaching the Qur'an. Elifbâ books are considered one of the most essential tools for Qur'an education. The primary aim of elifba books is to provide fundamental knowledge on reading the Qur'an. In the later years of the Ottoman Empire, educational reforms were implemented, and specialised elifba books solely for teaching the Qur'an were authored. The work entitled Qur'ân Teacher, which serves as the foundation of this research is one such text. The primary readership for elifbâs comprises of students. The most noteworthy aspect that sets Qur'ân Teacher apart from other works is that it was composed specifically for educators. The writer had previously authored Ta'lîmu'l-Qur'ân, a book aimed at students new to reading the Qur'ân. In Qur'ân Teacher, he mentioned this work and the principles he observed while preparing it. Qur'ân Teacher was prepared as a tutorial text providing instruction on how to use the student book, Ta'lîmu'l-Qur'ân effectively. In this study, the history of elifbâ books is briefly outlined, followed by the introduction of Mehmed Khalid, the author of the work. The preface of the work also draws attention. The preface, which is significant as it demonstrates the author's comprehension and educational techniques, is discussed under a distinct heading. Furthermore, pertinent information regarding Qur'anic education during the author's era is provided. The author criticized teaching methods used for the Qur'an in his time and presented his own new method. The study provided general information about the work in the first part, followed by an evaluation of the author's proposed teaching methods for the Qur'an in the last part. The evaluation was based on contemporary teaching principles and methods. This work, which is unique both in terms of its target audience being the teachers and in its introduction, is vital both in terms of making important contributions to the understanding of Qur'anic education in its period and proving its effectiveness by being applied by the author himself. The significance

of this article lies in the absence of previous studies on this particular work, its pioneering introduction in the field, and the assessment of the methods proposed by the author. The purpose of this study is twofold: to present this work for advancing modern-day educators and to contribute to academic research on the topic.

Keywords: Qirâ'at, Elifbâ, Tajwid, Mehmed Khalid, Methods of Teaching the Qur'ân.

Giriş

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Kur'ân-ı Kerîm'in öğrenilmesi ve öğretilmesi üzerinde özenle durulmuştur. Bizzat Hz. Peygamber'in bu konuya verdiği önem fetihten sonra vilayetlere gönderdiği bazı valileri Kur'an hocalarından seçmesinden anlaşılmaktadır.¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in Kur'an eğitimini² teşvik eden hadisleri³ Müslümanları bu konuda harekete geçirmiştir. İslâm'ın yayılmasıyla birlikte çeşitli Kur'an öğretim merkezleri kurulmuştur. Kur'an küttapları, dârülKur'ânlar, dârülhuffâzlar bunlar arasında sayılabilir.⁴ Hamidullah, "dârülkurrâ" adını taşıyan ilk Kur'an mektebinin hicretin ikinci yılında Medine'de Mahreme b. Nevfel'in evinde kurulmuş olduğundan bahsetmektedir.⁵ Osmanlı döneminde sıbyan mekteplerinde çocuğun eğitimine Kur'an okumayı öğretmek başlanırdı. Bu eğitimin ilk adımı da elifbâlar idi.⁶ İlk zamanlarda yazarı ve basım yılı bilinmeyen *Elifbâ Cüz'ü* isimli eser kullanılmış ise de istenen sonuç alınamamıştır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında başlayan eğitimde ıslah çalışmalarının sonucu olarak hicrî/1856 yılından itibaren elifbâ eğitiminde de yeni arayışlar ortaya çıkmıştır.⁷

1911 yılında Selanik'te düzenlenen Muallimler Kongresi'ne kadar aynı elifbâ hem Osmanlıca hem Kur'an eğitiminde kullanılıyordu. Kongrede bu durumun karışıklığa yol açtığı, özellikle Kur'an eğitimini olumsuz etkilediği üzerinde durulmuş ve Kur'an eğitiminin Türkçe elifbâsı ve Kur'an elifbâsı olarak ayrılarak iki ayrı ders şeklinde okutulmasına karar verilmiştir.⁸ Bu müzakerelerde Kur'an elifbâlarında harflerin nasıl öğretilmesi gerektiğinden, imlanın şekline kadar pek çok konu tartışılmış; derslerin tahtada işlenmesi ve öğretim esnasında Kur'an'ın ahengin de korunmasına dikkat

¹ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/543.

² Hz. Peygamber'in metodu çerçevesinde ideal Kur'ân öğretimine dair bk. Recep Koyuncu, "İdeal Kur'an Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 291-324.

³ "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğrendir," ve benzeri hadisler için bk. Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahihu'l-Buhari*. thk. Mustafa Dib el-Buga (Beyrut: el-Yemame: Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1993) "Fezâilu'l-Kur'ân", 17, 20, 21, 25, 31.

⁴ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/543.

⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ - M. Said Mutlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969), 2/77.

⁶ Hatice Ayar - İrfan Başkurt, "Tanzimat Fermanı'nın İlanından Latin Alfabetesinin Kabulüne Elifbâ Öğretimi", *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (30 Aralık 2020), 584.

⁷ Ayar - Başkurt, "Tanzimat Fermanı'nın İlanından Latin Alfabetesinin Kabulüne Elifbâ Öğretimi", 585. Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgiler için söz konusu makalenin tamamına bakılabilir.

⁸ Heyet, "Elifbâ Müzâkerâtı", *Selanik Vilâyeti Birinci Mu'allimler Kongresi Mecmu'ası* (Selanik: Osmaniye Matbaası, 1328), 31.

edilmesinin gerektiği gibi pek çok konuda tavsiyelerde bulunulmuştur.⁹ Bu tarihten itibaren söz konusu karara binaen sadece Kur'an eğitimi hedefleyen elifbâlar hazırlanmaya başlanmıştır.¹⁰

Makalemizde bu çalışmalardan biri olan *Kur'an Muallimi*¹¹ isimli eser incelenmiştir. Eserin öğretim metodu günümüz öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili bilgiler çerçevesinde ele alınmıştır. Eserin dönemindeki diğer elifbâlarla kıyaslanması sadece literatür taraması çerçevesinde sınırlı olarak yapılmıştır. Zira *Kur'an Muallimi* kendi döneminde kaleme alınan diğer çalışmalardan farklı olarak öğrenciler için değil, eğitimciler ve eğitimci adayları için hazırlanan orijinal bir eserdir. *Kur'an Muallimi* bu alanda hazırlanmış bilinen ilk öğretmen kitabıdır.¹² Bu çalışmanın hedefi, müellifin kendi dönemine göre önemli bir gelişme olarak kabul edilen¹³ Kur'an eğitimi anlayışını ortaya koyarak günümüzde bu konuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır. Ayrıca eserin mukaddimesinin incelenmesiyle dönemin Kur'an eğitimi anlayışı, müellifin bu konudaki eleştirileri ve çözüm önerileri de ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu makalede sosyal bilimlere ait metin tahlili, betimleme ve kıyaslama gibi yöntemlerden faydalanılmıştır.

Kur'an öğretimine tahsis edilen elifbâlarla ilgili yapılmış çalışmalar; elifbâların tarihî serencamını ele alanlar,¹⁴ mevcut elifbâlarda Kur'an öğretim yöntemlerini inceleyenler,¹⁵ yeni yöntem önerilerinde bulunanlar¹⁶ ve bu makalede olduğu gibi belli bir eser veya şahsa odaklananlar¹⁷ şeklinde sınıflandırılabilir. Kur'an öğretimine has elifbâlar

⁹ Heyet, "Elifbâ Müzâkerâtı", 35-41.

¹⁰ Ayar - Başkurt, "Tanzimat Fermanı'nın İlanından Latin Alfabetinin Kabulüne Elifbâ Öğretimi", 608.

¹¹ Mehmed Halid Kanık, *Kur'an Muallimi* (İstanbul, 1341).

¹² Ayar - Başkurt, "Tanzimat Fermanı'nın İlanından Latin Alfabetinin Kabulüne Elifbâ Öğretimi", 608-609.

¹³ Detaylı inceleme için bk. Hatice Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 215.

¹⁴ Konu bazı makalelerin girişinde kısaca ele alınmışsa da yapılmış en kapsamlı çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla Hatice Ayar tarafından hazırlanmış olan doktora tezidir. Bk. Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*. Tez daha sonra Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır. Bk. Hatice Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Elifbâlar (1824-1928)* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021).

¹⁵ Örnek olarak bk. Tuğba Tamer, *Kur'an Öğretiminde Materyal ve Yöntem Analizi (Elifbâlar Üzerine Bir İnceleme)* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁶ İbrahim Tunç, *Elifbâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Ahmet Bayraktar, "Yeni Kur'an Okuma Öğretim Yöntemi", *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/ International Journal of Educational Sciences* 1/1 (2017), 54-101; Fadime Sarı Korkmaz, *Ses Temelli ve Gruplama Sistemi Kur'an-ı Kerim Öğretimi* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Elif Sena Gelgör, *Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Alternatif Bir Metod Olarak Ses Temelli Elifbâ Yöntemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹⁷ Ramazan Öz, *Mehmed Zihni Efendi'nin İlmî Şahsiyeti, Kıraat İlmîne Katkısı, Tecvid İlmî Açısından El-Kavlü's-Sedî fi İlmî't-Tecvid Adlı Eserin Değerlendirilmesi* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler

hazırlanmaya başlanmadan önce sadece Kur'an öğretimine tahsis edilen birkaç eser bulunmaktadır. Onlardan biri 1899 yılında basılmış olan 'Umdetu'l-Kâriûn'dir. Mustafa Niyazi Efendi'nin kaleme aldığı eser tecvid konularının yanında kıraat ilmine dair bahisleri de muhtevidir.¹⁸ Kur'an Muallimi'nde ise temel tecvid konuları ele alınmış, kıraat bahislerine değinilmemiştir.

Yapılan eser bazlı çalışmalarda muhatap kitlesinin ağırlıklı olarak öğrenciler olduğu dikkati çekmektedir.¹⁹ Bazılarında kitabın bir kısmında öğreticilere de hitap edildiği, onlara özel notlar ve ikazlara yer verildiği görülmektedir. Bu tarz olanlara Veled Çelebi ve Ahmed Edib tarafından hazırlanan elifbâ örnek olarak gösterilebilir.²⁰ 1925 yılında basılan elifbâ iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümün de başında öğreticilere yönelik kısa birer mukaddime vardır. Ayrıca konular anlatılırken bazen öğreticiler dipnotlarla yönlendirilmiş, kitabın sonuna doğru da "Muallimîn-i Kirâma Müteferrik İhtârât" başlığı altında öğreticilere ikazlarda bulunulmuştur. Eser bu yönüyle Kur'an Muallimi'ne benzemektedir. Ancak temelde ikinci sınıf öğrencilerine yönelik hazırlandığı için asıl muhatap kitlesi öğrencilerdir. Bu açıdan her iki eserin birbirinden farklı olduğu söylenebilir.²¹

1. Mehmed Halid'in Hayatı ve Eserleri

Çalışmaya konu olan eserin müellifi hakkında fazla bir malumat bulunamamıştır. Kur'an Muallimi isimli eserinin başında Mehmed Halid'in Meclis-i Maârif azası olduğu bilgisi mevcuttur. Yine aynı eserin mukaddimesinde Halid, kendisinin Tedrîsât-ı İbtidâiyye müdürüyetinde bulunduğunu beyan etmiştir.²² Eserin İstanbul Büyükşehir

---

Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020); Hafız Ahmed Ziyaüddin, *Şerhli, Tatbikli, Sualli Tecvid- Vesiletü'l-Ğufrân*, çev. Kerim Buladı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013); Kerim Özmen - Lokman Bedir, "Abdülbâsıt b. Halîl b. Şâhin el-Malatî ve 'ez-Zehru'l-Maktûf fî Mehârici'l-Hurûf' İsimli Tecvid Risalesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/6 (2017), 289-308; Edip Çağmar, "Molla Halîl El-İs'irdî'nin "Risâletun fî İlmi't-Tecvîd" Adli Eseri", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (2009), 153-161; Murat Akkuş - Zafer Onur, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tecvîdü'l-Kur'ân bi Lisâni'l-'Arabî İsimli Risalesi: Tahkik Ve Tahlil", *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 13-52; Abdulhalim Başal - Ömer Türkmen, "Kur'ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Şâdik b. Yûsuf Hâlif ve Risâle fî't-tecvîd (Risâle fî taşhîhi'l-ğalaât fî'l kırâ'ât) İsimli Eserinin Tahkik ve İncelemesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (2022), 115-156.

¹⁸ Eserle ilgili detaylı değerlendirme için bk. Recep Koyuncu, "Mustafa Niyâzî Efendi ve 'Umdetü'l-Kâriûn Adlı Tecvid Risalesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/2 (2020), 797-834.

¹⁹ Bk. Mehmed Halid, *Ta'limu'l-Kur'ân* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1925); Muhammet Mustafa Serdaş - Ahmet Gökdemir, "Muhammed Salih Tanrıbuynuğu ve Muhîtü't-Tecvîd İsimli Risalesi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (2022), 255-276.

²⁰ Bk. Ahmed Edib - Mehmed Çelebi, *Kur'ân-ı Kerim Elifbası* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341).

²¹ Eserle ilgili detaylı değerlendirme için bk. Ahmet Gökdemir - Mehmet Özudoğru, "Kur'ân-ı Kerim Elif-Bâsı ve Kur'ân-ı Kerim Tilâvetine Medhal İsimli Eserin Kur'ân Tedrisi Açısından Değerlendirilmesi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (2022), 497-516.

²² Mehmet Halit, *Kur'ân muallimi* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341), 1-3.

Belediyesi Kütüphanesi'ndeki nüshasında isminin yanında parantez içinde "Kanık" ibaresi yer almaktadır.

Mehmed Halid'in *Kur'an Muallimi* dışında bir de *Ta'limu'l-Kur'an*²³ isimli eseri vardır. *Ta'limu'l-Kur'an* öğrenci kitabı, *Kur'an Muallimi* ise öğrenci kitabının nasıl uygulanacağını gösteren öğretici kitabı olarak hazırlanmıştır.

2. Mehmed Halid'in *Kur'an Muallimi* İsimli Eseri

Toplam otuz dokuz ders bulunan esere müellif on dört sayfalık bir mukaddime ile başlamıştır. Konular başlıklara ayrılmış, her bir başlığın altına önce konuyla ilgili alıştırmaya kelime eklenmiş, ardından konu kısaca anlatılmış, sonrasına da "muallim kısmı" eklenerek hocaların dersi nasıl işlemesi gerektiği izah edilmiştir. Bu bölümde eserin fiziki özelliklerinin tanıtılmasının ardından mukaddime tahlili ve eser incelemesi yapılmıştır.

2.1. Eserin Fiziki Özellikleri

Osmanlıca yazılan eser, matbu olup 1341/1923 yılında ikinci hamur kâğıda 68 sayfa olarak basılmıştır. Kapağı kartondan olup künye bilgilerini ihtiva etmektedir. Ayrıca kitap isminin hemen altında "Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlar ile Mekâtib-i sultâniyye ve İbtidâiyye'de tecvid ta'lîmi için kabul edilmiştir." ibaresi mevcuttur. İç kapakta ise şu açıklama bulunmaktadır:

Çocuklara Kur'ân-ı Kerîm ta'lîmini teshîl ve tecvid meselelerini amelî bir sûrette tefhîm maksadıyla tertîb olunup Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlar ile Mekâtib-i sultâniyye ve İbtidâiyye'de okutulması maârif-i umûmiyye nezâret-i celîlesince tensib olunmuş ve mündericâtı bâb-ı vâlâ-yı fetevâ penâhî tetkik Mushaf-ı şerîfe ve müellefât-ı şer'iyye hey'et-i âliyesi tarafından bi't-tetkîk tab' ve neşri muvâfık görülmüştür.

Arka kapakta eserin fiyatının 12 buçuk kuruş olduğu bildirilmekte ve devamında şu açıklama yapılmaktadır: "Mekâtib-i sultâniyye ve İbtidâiyyede Kur'ân-ı Kerîm'e başlamazdan evvel çocuklara okutulacak olan (*Ta'limu'l-Kur'an*) nâmındaki risâlenin fiyatı beş buçuk kuruştur. Mahall-i tevzi'leri Bâb-ı Âlî Caddesi'ndeki Şark Kütüphanesi'dir."

Eserin Millî Kütüphanede üç, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesinde iki, İSAM'da bir nüshasına ulaşılmıştır. Nüshalar arasında fark olmamakla beraber İSAM'daki nüshada bir önceki paragrafta verilen arka kapaktaki bilgiler bulunmamaktadır.

2.2. Eserin Mukaddimesi

Mukaddimeye "İnsanlara doğru yolu gösteren, insanlığı zulmetten nura çıkararak, iman edenleri dünyada ve ukbâda âli ve mes'ud kılan Kur'ân-ı Azîmüşşan, Cenâb-ı Erhamurrâhimîn tarafından Habîb-i Ekremine lafzı ile ve manası ile inzâl buyrulmuştur. Okuyup ahkâmıyla amel etmek boynumuza borçtur." sözleriyle başlayan Mehmed Halid her müminin Kur'an'a hürmet etmesi gerektiğini, bunun yollarından birinin de onu Hz.

²³ Halid, *Ta'limu'l-Kur'an*.

Peygamber gibi hatadan uzak bir şekilde okumak olduğunu vurgulamaktadır. Müellif bunu temin için üç yol önermektedir: Birincisi ve en önemlisinin şifahen telkin olduğunu, Kur'an'ı fem-i muhsinden öğrenmenin anlamının da bu olduğunu söylemektedir. İkinci yol, bir hocadan öğrenmiş olanların yüzünden okumalarıdır ki bu sayede hem öğrenilenler unutulmaz hem de ezberlemek mümkün olur. Üçüncü yol ise tecvid ve kıraat talimidir. Müellif kıraat ilminin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Ulemâ-i kıraat, Kur'an-ı Mübîn'in icrâsına müteallik tetebbu'ât icra ede ede bir takımı umumî yani ahkâmı Kur'an'ın her tarafında câri; diğer takımı husûsî mevâki'e münhasır birtakım kaideler istihrâc etmişlerdir ki bu kâidelerin hey'et-i mecmuâsından (ilm-i tecvid ve eda) vücûda gelmiştir.”²⁴

Müellif mukaddimede dönemindeki Kur'an öğretimi uygulamalarını eleştirmiştir. Onlardan biri çocukların ağı düzeltilmeden, düzgün okumaya alıştırılmadan tecvid ezberletmektir. Bunun “çıkılmaz bir yol” olduğunu, bu durumdan kurtulmanın eskilerin eserleriyle yetinmek, yukarıda söylediği üç yöntemi kullanmak ve sağlam bir usûl takip etmekle mümkün olacağını ifade etmektedir.²⁵

Bu çalışmanın girişinde de belirtildiği üzere 1911 yılında düzenlenen Selanik Kongresi'ne kadar Türkçe ve Kur'an öğretmek için kullanılan elifbâlar aynı idi. Mehmed Halid bu durumu şu sözleriyle eleştirmektedir:

“Ma'lûm olduğu üzere pek yakın vakte kadar mekteblerimizde Türk elifbâsıyla okumaya ibtidâ eden çocuklarımız elifbâyı bitirir bitirmez Kur'an-ı Kerîm'e başlatılırdı. Bunda hiç de isabet edilmediğini, kulağı, ağı ve gözü alıştıracak hazırlıklar, temrinler yapılmadıkça doğrudan doğruya Mushaf-ı Şeriften Kur'an okutulmadığını tecrübe gösterdi.”²⁶

Yeni bir usûl geliştirmek gerektiğinin altını çizen Halid, “...iyi bir usûl tutulmadıkça ne muallimin ilminden ne de Kur'an okutmak için yapılan risâlelerden tamamen istifâde etmek mümkün değildir.” demiştir. Müellif, *Ta'lîmu'l-Kur'an*'ı ve *Kur'an Muallimi*'ni bu amaçla kaleme aldığını söylemiştir.²⁷

Müellif, okumaya yeni başlayacak olanlar için hocaların nasıl bir yöntem takip etmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Usûldeki incelikleri görebilmek adına verdiği örneği aynen almak faydalı olacaktır:

Misal olarak üçüncü kesra temrininin nasıl telkin olunacağını muallim efendinin tarafından anlatalım:

²⁴ Mehmet Halit, *Kur'ân muallimi*, 2.

²⁵ Mehmet Halit, *Kur'ân muallimi*, 3.

²⁶ Kanık, *Kur'an Muallimi*, 3.

²⁷ Kanık, *Kur'an Muallimi*, 3.

1. Harflerin seslerini biliyorsunuz. Ağzımı açmayacağım; harflerin seslerini çıkarırken yalnız dudaklarımı açacağım. Alt dudağımı da biraz aşağı doğru kıracağım. Bu halde harfleri kısa kısa okuyacağım; dinleyin: ا ب ت . Bir daha okuyacağım; dikkatli dinleyin! ا ب ت ث...ئ . İşte harfleri böyle okuyuşa (esreli okumak) derler. Harfleri üstün okumayı geçen derste öğrenmiş idiniz; bu ona benzemiyor. İyice fark etmeniz için harfleri bir kere üstün bir kere esre okuyayım: ا ب ت ث...ئ

→ (Talebeden birine hitaben) siz de elifbâ harflerini esre ile okuyunuz!

→ (Çocuk okur) ا ب ت ث ج . Elverir.

→ (Diğer bir şâkirde hitaben) devam edin!

→ خ د ذ ر ز . Kâfi.

→ (Üçüncü bir şâkirde) Alt tarafını okuyun!

→ س ش ص ض... (Bu vechile birkaç şâkirde daha okutur)

2. Tahtaya dört tane harf yazıyorum: ج د ك ه

→ (Talebeden birine) bu harfleri okuyun!

→ ج د ك ه . Siz harflerin isimlerini söylediniz. Ben seslerini istiyorum.

→ ج د ك ه

→ Hangi hareke ile okudunuz!

→ Üstün ile okudum.

→ Bir harfi üstün okutmak için ne lazımdı?

→ Üzerine üstün işareti koymak lazımdır.

→ Bu harflerde üstün işaret var mı?

→ Hayır efendim.

→ O halde üstün okuyamayacağız. Başka türlü okuyun!

→ ج د ك ه

→ Nasıl okudunuz?

→ Esre okudum.

→ Neden esre okudunuz.

→ Bu derste bize harfleri esre ile okumayı tarif buyurdunuz; onun için esre okudum.

→ İşareti olmayan harfi mutlaka üstün okuyamadığınız gibi mutlaka esre de okuyamazsınız.

→ O halde esre için de bir işaret lazım olur. Lütfen bunu da öğretir misiniz?

→ Esre ile okunacak harfin altına tıpkı üstün işareti gibi bir işaret konur. Buna (esre işareti) yahut yalnız (esre) derler. Hangi harfin altında bu işareti görürseniz onu esre ile okuyunuz; başka türlü okumayınız! Bu tarife göre tahtadaki harfleri esre okutmak için ne yaparsınız?

→ Altlarına esre işareti korum: ج د ك هـ

→ Aferin oğlum. (Talebeye hitaben) Tahtaya başka harfler yazacağım: خ
ل م ن... (Şâkirdândan birini kaldırıp) bunları okuyun!

→ لام... خ ب

→ Sonundaki لام'ı ses ile okuyun!

→ Okuyamam efendim.

→ Neden okuyamazsın?

→ Harekesi yoktur. Harekesini koyarsanız o vakit öbürleri gibi onu da okurum efendim.

(Bundan sonra muallim efendi bir şâkirdi daha kaldırıp ağızdan üstün ve esre ile birkaç harf okur. Bunları çocuğa yazdırır. Aynı temrini diğer bir iki talibe daha yaptırır: Muallim efendi okur, şâkird yazar.)

3. Efendiler artık tarîfât bitti. Şimdi asıl dersimizi okuyacağım. Kitaba bakmayın! Beni dinleyin! (okur) رَضِيَ... رَضِيَ... (Böylece رَضِيَ ile رَضِيَ arasındaki elfâz-ı celîleyi aşağıdan yukarıya yukarıdan aşağıya doğru veya karmakarışık olarak birkaç kere okur).

4. (Tekrar bunları birer birer okur, okudukça tahtaya yazar ve hareketlerini vaz' eder.) رَضِيَ... عَجَّ رَمَّ

5. (Talebeden birini kaldırıp) ben okuyacağım; siz yazınız: اَبْت

→ اَبْت

→ Pek güzel oğlum. با harfi kendinden sonra gelen harfe bitişir.
Bitiştiriyor.

→ آیت

→ Şimdi de yazacağım. Yazdıklarımı okuyunuz! (Yazar:) اَتْرِبِيد

(Çocuk bunları okur. Sonra dört ve beş rakamlarıyla beyan ettiğimiz bu okuyup yazma mümaresesi birkaç şakirde daha yaptırılır).

Bundan sonra muallim efendi kitaplarını açtırarak üçüncü temrinde (ارم) den (رضى)ye kadar olan kelimât-ı latifeyi talebeden her birine ayrı ayrı okutur ve çocukların harf ve harekeyi ve öğrendikleri diğer mesâile taalluk eden yanlışlarını mümkün olduğu kadar kendilerine tashih ettirerek ve diğer hataları şu harfi kalın bu harfi ince oku!, gibi tenbîhât ve târifât ile bizzat tashih eyleyerek derse nihayet verir.²⁸

Müellifin bu ders işleme usulü kendi döneminde önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir.²⁹

Mehmed Halid bunların dışında muallim efendilerin gözetmeleri gereken bazı önemli konuları da sıralamıştır. Muallimlerin her zaman harflerin mahreçlerine riayet etmelerinin önemini vurgulayan müellif, bir dersin iyice öğretilmeden diğerine geçilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Aksi takdirde sonraki derslerde talebe başarısız olacaktır. Bu noktada talebeler arasındaki seviye farklarına da temas eden Halid, çoğunluğun bir derste konuyu anlamamaları halinde derslerdeki temrinleri bölerek öğretmenin faydalı olabileceğini belirtir. Geçilen her derste bir önceki dersin konularının da temrinlerle tekrar ettirilip talebeye hatırlatılması gerekir diyen müellif, kelimelerin hece ile okunmasının sesle yaptırılmasını uygun görmez, bunun “zihnî ve derûnî olarak yaptırılması”nı salık vermekte ancak bununla neyi kastettiğini açıklamamaktadır. Temrinler okunurken heceleme müsaade edilmemesi gerektiğini vurgulayan müellif, talebe düzgün okuyuncaya kadar alıştırmaların tekrar ettirilmesi gerektiğini söylemektedir. Kur’anân-ı Kerîm’in bir edâ-yı latîfi ve bir ğinâ-i mahsûsu vardır. Çocuklar bu edâ ile Kur’an okumaya alıştırılmalıdır; çünkü bu hem hüsnü hem yüsri müciptir.”³⁰ diyerek okuma usulü üzerinde duran Halid, Türkçe ve Arapça okuyuşta kelimelerin kalınlık ve inceliklerinin durumuna dikkat çekmektedir. Yani Türkçenin ahengi gereği kalın heceyi kalın hece ince heceyi ince hece takip eder. Oysa Arapçada durum farklıdır. İnce heceyi kalın hece kalın heceyi ince hece takip edebilir. Mesela (صَدَق)‘da صاد kalın,

²⁸ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 5-8.

²⁹ Ayar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kur’an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*, 215.

³⁰ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 9.

دال ince قاف kalındır. Öğrenciler Türkçede olduğu gibi hepsini kalın okuyabilirler. Muallimler böyle konulara dikkat etmeli ve mutlaka düzeltmelidir. Yazar, ağızdan talimin önemini anlatırken “Şifahî talim çocuğun sâmi’asını terbiye eder, dikkatini açar, taklit kabiliyetini artırır, binnetîce ağzını Kur’an okumaya alıştıtır ve kitaptan okurken de çocuğu şive ile telaffuz edebilmek için çekeceği ikinci bir zahmetten kurtarır.”³¹ diyerek söz konusu usûlün önemine vurgu yapar. Kalfa usûlünü tavsiye eden Halid, zeki, başarılı çocukların zayıf olanların yanına verilmesinin faydalı bir yöntem olduğunu söylemektedir. Ona göre çocuğun hataları ne kadar çok olsa da sabırla düzeltilmeli, sebebi bulunarak telafiye uğraşılmalıdır. Çocuk konuyu anlamadığı için hata ediyorsa konu tekrar anlatılmalı, unutmaktan kaynaklanıyorsa hatırlatılmalıdır. Mesele her ne ise tespit edip telafi edilmelidir.³²

Mukaddimenin sonunda resm-i Osmânî ve harekelendirmeden bahseden Mehmed Halid özetle şunları söylemektedir:

Kur’an her haliyle mahfuzdur, eksiklik ve fazlalık kabul etmez. Hattı, Hz. Peygamber zamanındaki yazılışına uygundur. Kur’an’ın bu şekilde yazılışına “hatt-ı Osmânî” ve “resm-i Osmânî” denilir. Böyle isimlendirilmesinin sebebi Hz. Osman’ın, Hz. Peygamber zamanında vahiy kâtipleri tarafından çeşitli levhalara yazılan ayetleri bir araya getirerek Mushaf meydana getirmesi ve bugün kullanılan hattın da o mushaftan alınmış olmasıdır.³³

Resm-i Osmânî, çoğu yerde resm-i örfîye uygundur. Bazı yerlerde farkları varsa da kıraat konusunda zorluğu yoktur. Mushaf eskiden beri resm-i Osmânî üzere yazılmıştır. Halen dünyanın pek çok yerinde durum aynıdır. Osmanlı memleketlerinde resm-i Osmânî’ye uygun olmayan Mushaflar vardır. Bunlarda aslında bulunmayan elifler vardır ancak bunlar mushafa ilave sayılmazlar. Yine de diğer Müslümanlar resm-i Osmânî’ye uyarken bizim farklı davranmamız uygun olmayacaktır. Kur’an, Hz. Peygamber zamanında ve Hulefâ-yı Râşidîn devrinde noktasız harflerle yazılırdı, hareke ve benzeri işaretleri yoktu. Fakat birinci hicrî asrın ortalarında, doğru okuyamayanların artması, özellikle de çocuklara öğretimde zorluk yaşanması sebebiyle önce nokta ve hareke sonra da diğer işaretler konularak okuma kolaylaştırıldı, âlimler de bu bidati hoş gördü ve mushafta bu işaretlerin kullanımına cevaz verildi.³⁴

³¹ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 10.

³² Kanık, *Kur’an Muallimi*, 8-10.

³³ Halid bu noktada bir dipnotta, “Üstat muhterem merhum Hacı Zihni Efendi’nin (el-Kavlû’s-Sedîd) namındaki tecvidi ile Meclis-i Tedkik Mushaf-ı Şerife ve Müellefât-ı Şer’iyye heyetinin neşr eylediği (Hatt-ı Kur’ân-ı Kerîm) risalesinde Resm-i Osmânî hakkında fazla mâlûmât ve izâhat vardır.” diyerek ilave bilgi için kaynak göstermiştir. Bk. Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 13.

³⁴ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 13-14.

Mushafları tecvidli basmanın gerekli olduğunu düşünen Halid konu hakkında şunları söylemektedir:

Harekeler, işaretler lügat ve ‘îrâbî med, idgam, vakıf gibi tecvid hükümlerini göstermekte olduğu cihetle lüzumu zâhirdir. Bu işaretlerin isti‘mâl-i kadimine göre sakin olan nûn ve mîm harflerinin cezimsiz isti‘mâli gunneli okunacaklarına ve üzerlerine cezim işareti konulmayan harfleri takiben (◌) alâmetinin kullanılması işaretsiz harfin şeddeli harfe kalb ile idgam olunacağına delalet eyler: Meselâ (كَيْتٌ) diye okunması lazım gelen (كدت) lafz-ı celîli (كَيْتٌ) suretinde harekelenerek maksada kolaylıkla varılır. Fakat bunu (كَيْتٌ) suretinde harekelemek maksadı hiçbir zaman temin edemez. Belki çocuğun dâl (harfin)i mahreç-i mahsusundan okuyarak hatta kalkale yaparak hataya düşmesine bile bâdî olur.³⁵

Müellif, *Ta‘lîmu’l-Kur’an*’da bu çeşit bir harekelendirme sistemi kullandığını, bunun faydasını bir iki çocukta tecrübe ettiğini ifade etmektedir.³⁶ Ancak tecvidi kaidesiyle öğrenip öğretecek olanlara hitap ettiği gerekçesiyle *Kur’an Muallimi*’nde tecvidli hareke kullanmamıştır.³⁷ O, kendi usûlü ile çocukların bir yıl içinde Kur’an okuyabilecekleri iddiasındadır. Halid geleneğe uygun olarak “Ve minellâhi’t-tevfîk” diyerek mukaddimeyi sonlandırmıştır.

2.3. Muhteva Tahlili

Kitabın muhteviyatı ana başlıklar halinde şu şekildedir:

Mukaddime, “Kısm-ı Evvel, Birinci Ders: Hurûf-ı Hecâ, Hareke Temrinleri, İkinci Ders: Fetha, Üçüncü Ders: Kesra, Dördüncü Ders: Damme, Sükûn Temrinleri, Beşinci Ders, Altıncı Ders: Sükûn Temrînine Mâba‘d: Kalkale- Nûn ve Mîm’in İzharları, Yedinci Ders: Tenvin Temrîni, Sekizinci Ders: İdğâm Temrîni, Dokuzuncu Ders: Hemze Temrîni, Onuncu Ders: Elif-i Memdûde, On birinci Ders: Vâv-ı Memdûde, On ikinci Ders: Yâ-yı Memdûde, On üçüncü Ders: İşaretli Med, On dördüncü Ders: Elif Okunan Yâ, Vav , On beşinci Ders: Elif-i Zâide, Vâv-ı Zâide, Yâ-yı Zâide, On altıncı Ders: Vâv Ve Yâ-yı Mukadderesi Med Olunan Zamir, On yedinci Ders: Kasır Olunan Zamir, On sekizinci Ders: Medd-i Fer‘î Temrîni, On dokuzuncu Ders: İzhâr-ı Kameriyye ve İdğâm-ı Şemsiyye Temrîni, Yirminci Ders: Âhirleri Harekeli veya Sâkin Kelimelerin Hemze-i Vasıl İle Başlayan Kelimelere

³⁵ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 14. Mustafa Atilla Akdemir, mushafların tecvidli basılmasının daha çok karışıklığa sebebiyet verdiğini ifade ederek konuyla ilgili bir makale kaleme almıştır. Bk. Mustafa Atilla Akdemir, “Dabtu’l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2012), 291-303.

³⁶ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 14.

³⁷ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 32-33.

Vaslı, Yirmi birinci Ders: Münevven Kelimelerin Mâba'dlerine Vaslı, Yirmi ikinci Ders: Hurûf-ı Med ile Müntehî Sakin Kelimelerin Vaslı, Yirmi üçüncü Ders: İdğam Me'al-Ğunne Temrîni, Yirmi dördüncü Ders: İdğam Bilâ-Ğunne Temrîni, Yirmi beşinci Ders: İdğam-ı Mütecâniseyn ve Mütetekâribeyn Temrîni, Yirmi altıncı Ders: Mîmin İhfâ Ve Nûnun İklâbına Dair Temrin, Yirmi yedinci Ders: Vakıf Temrîni”

“İkinci Kısım, Yirmi sekizinci Ders, Yirmi dokuzuncu Ders: Lafzatullah ile Hükümü'r-Râ ve Kalkaleye Dair Temrin, Otuzuncu Ders: Med ve Kasr ve Zamir'in Ahkâmı, Otuz birinci Ders: Nûn ve Nûn-u Sâkine ile Mîm-i Sâkinenin Ahvâline Dair Temrin, Otuz ikinci Ders: İdğâmın Envâ'ı- İzhâr-ı Kameriyye, Otuz üçüncü Ders: Vasıl Temrîni, Otuz dördüncü Ders: Vakıf Temrîni, Otuz beşinci Ders: Secâvend Temrîni, Otuz altıncı Ders: Sekte- Hâ-i Sekt- İmâle - Teshîl- Nakil- İshmâm, Otuz yedinci Ders: Müteşâbihât Temrîni, Otuz sekizinci Ders: Zâid Elifler- Zâid Vavlar- Zâid Yâlar- Elif Okunan Vavlar, Otuz dokuzuncu Ders: Mahzuf Elifler, Vavlar, Yâlar.³⁸”

Görüldüğü üzere kitap iki bölüm ve otuz dokuz dersten müteşekkil olup iki kısma ayrılmıştır. Müellif mukaddimede bu kitabı, dârümuallimîn ve dârümuallimâtlarda ve mekâtib-i ibtidâiyyenin beşinci ve altıncı ve mekâtib-i sultâniyyenin dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan talebeye tecvid öğretmek ve muallimlere yol göstermek için yazdığı beyan etmektedir. Ancak söz konusu okulların ilk sınıflarındaki talebenin de tecvid öğrenmesi gerekmektedir. Müellif bu kitabın birinci bölümünü onlar için hazırlamıştır. Bu şekilde ilk sınıflardaki talebeler ikinci kısımdaki bilgileri anlayabilecek ön bilgileri almış olacaklardır.³⁹ Müellif kitabın hangi kısımlarının hangi sınıflara okutulması gerektiği hakkında mukaddimenin sonlarında bir uyarı daha yapma ihtiyacı duymuştur:

Mekâtib-i İbtidâiyye ve Sultâniyye'de talebeye öğretilmesi zaruri olan tecvid kaideleri dersleri teşkil eden temrînâtı müteakip madde madde îrâd olunmuştur. Muallim kısmında gerek usûle müteallik izâhât gerek tecvide dair verilen fazla mâlûmât muallim efendiler ile dârümuallimîn ve dârümuallimât talebe ve talebâtına mahsus olduğundan ibtidâiyye ve sultâniyye talebesi bu kısmın mündericatıyla mükellef tutulmamalıdır.⁴⁰

Anlaşılabacağı üzere eser üç farklı seviye için son derece sistematik bir şekilde ele alınmıştır. O yüzden de her konu hem birinci hem ikinci bölümde hem de her iki bölümün muallim kısımlarında farklı şekillerde işlenmiş, hangi sınıftaki öğrenciye konunun nasıl anlatılması gerektiği eğitimcilere gösterilmiştir. Müellif her konuya bir ders ayırmış ve her dersi iki kısma bölerek anlatmıştır. Birinci kısımda konu ana hatlarıyla ele alınmış,

³⁸ Beşinci ve yirmi sekizinci derste ana başlıklar bulunmamaktadır.

³⁹ Kanık, *Kur'an Muallimi*, 4.

⁴⁰ Kanık, *Kur'an Muallimi*, 12.

ikinci kısım “Muallim Kısmı” olarak isimlendirilmiş ve hocaların konuyu anlatırken dikkat etmeleri gereken noktalar açıklanmıştır.

Kitapta ilk derste harfler tanıtılmış, öğrencilere genel bilgiler verildikten sonra hocalara ayrıntılı denebilecek bir şekilde dersleri nasıl işlemeleri gerektiği anlatılmıştır. Harflerden sonra hareketlerin talimine geçilmektedir. 2, 3 ve 4. konular hareketlere ayrılmıştır. Önce konuyla ilgili alıştırmalar kelime yer almaktadır. Her yeni konuya geçildiğinde bir önceki konuyla ilgili alıştırmalara da yer verilmesi dikkati çekmektedir. Yani esre konuyla ilgili örneklerin içinde üstün hareket de bulunmakta, ötre anlatılırken üstün ve esre hareketli örneklere de yer verilmektedir.⁴¹ Talebe kısmında sadece işaretin ismi ve bu işaret kendisine geldiğinde “râ” harfinin nasıl okunması gerektiği anlatılmıştır. Muallim kısmında ise ayrıntıya girilmiş, hareketi çıkarırken dudakların alması gereken şekil, söz konusu işaretlere bu isimlerin neden verildiği anlatılmış, sıkça mukaddime belirtilen yöntemlere uymanın ve bolca alıştırmalar yaptırarak bir önceki dersle mevcut dersin karşılaştırmalı olarak işlenmesinin gerektiği hatırlatılmıştır.⁴²

Konular ele alınırken yapılan yanlış kavramlaştırmalara da değinilmiş; örneğin beşinci ders olan sükûn dersinde, cezime “cezdem” denildiği, bunun yanlış olduğu, doğrusunun sükûn olduğu ifade edilmiştir. Kitapta, sükûnun ve sakin harfin tanımı yapılmıştır. İkinci maddede bir harfin sakin okunabilmesi için başında hareketli bir harf olması gerektiği, bunun için de kelimelerin başında sakin harf olamayacağı, son madde olarak da râ harfinin sakin olduğunda nasıl okunması gerektiği anlatılmıştır.⁴³

Muallim kısmında, tecvid konularının nasıl anlatılması gerektiğine değinilirken hangi tabirlerin kullanılmasının uygun olacağı ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir:

Muallim efendiler lam, mim, vav gibi kalkesiz bir iki harfi harekât-ı selâse ve sükûn ile okutarak sükûnun keyfiyetini ve hareketlerden farkını, bir harfin sakin okunacağına alâmet olarak üstüne cezm işaretinin (°) konulduğunu mübtedilere anlatmalı ve okuyamayan çocuklara herhangi bir harfin mesela (م) kelimesinde mîmin sakin okunacağını ihtar için mîmi tut, cezimli oku, sakin oku veyahut lâmi üstün oku mîme ur gibi tâ'birât kullanılmalıdır.⁴⁴

⁴¹ Genel kural olarak öğretmediği kaideyi içeren örnekler kullanmamaktadır. Ancak 17.derste “Kasr olunan zamir” bahsinde içinde ihfa olan bir kelime zikretmiştir. Bu sebeple açıklamalar kısmında kısaca ihfa konusuna da değinmiş ayrıca muallimlere bu konudaki eksiği kendilerinin tamamlamaları gerektiği uyarısında bulunmuştur. Bk. Kanık, *Kur'an Muallimi*, 32-33.

⁴² Kanık, *Kur'an Muallimi*, 17-19.

⁴³ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 19.

⁴⁴ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 20.

İkinci maddede sükûna niçin bu adın verildiği söylendikten sonra son maddede teşdidin de sükûn alâmetlerinden olduğu, bu ikisinden başka sakin harflerin de olduğu fakat bunların sonraki derslerde görüleceği ifade edilmiştir.⁴⁵

Müellif, bazen farklı Mushaf yazımları arasında karşılaştırma yaparak kendi tercihini ve fikrini de belirtmektedir. Mesela, on üçüncü ders olan “işaretli med” bahsinde şu açıklamayı yapmıştır:

Kur’ân-ı Kerîm’de vâvın hazfi de şâyi’ ise de bunu gösterecek bir işaret isti’mâl etmiyoruz. Hind’de matbu’ bir Mushaf-ı Şerif’te vâvın hazfi mevkîinde ters ötre kullanıldığını gördüğümüz halde aslını tahkik edemediğimizden *Ta’lîmu’l-Kur’an* risâlemizde bu işareti kullanmadık. Her halde mübtedîlere göre fâideli bir işaret olarak telakkî edilir...⁴⁶

Müellif, konuları anlatırken uygulamadaki incelikler, karıştırılabilecek noktalar üzerinde hassasiyetle durmuştur. Mesela, “medd-i tabii” bahsinde elif ve hemze arasındaki farkları şu şekilde anlatmıştır: “Elif, geçen derste beyan olunan hemzeden başka bir harftir: Hemze harekeyi kabul eder; elif etmez. Hemze kısa okunur; elif uzun. Hemzenin sesi başkadır; elifin başka. Daha diğer farkları da vardır...”⁴⁷

Müellif, medler ile ilgili meselelerden kendi usûlü gereğince önce birinci bölümde parça parça yeri geldikçe bahsetmiş ardından ikinci bölümdeki otuzuncu derste “Med ve Kasır ve Hemzenin Ahkâmı” başlığı altında aynı konuları detaylandırarak anlatmıştır. Talebe kısmında, önce medlerle ilgili her konudan örnekler vermiş ardından harf-i medden başlayarak medd-i tabii/medd-i aslî, medd-i fer’î/medd-i mezîd gibi kavramları açıklamış, açıkladığı konulara birinci bölümde değindiği derslerin numaralarını da parantez içinde belirtmiştir: “Harf-i medler, kendilerinden sonra sebab-i med olan hemze veya sükûn bulunmazsa (medd-i tabii) veya (medd-i aslî) olup bir elif çekilir (ders 10,11,12) harf-i medden sonra sebab-i med bulunursa (medd-i fer’î) yahut (medd-i mezîd) olup dört elif çekilir (ders 18).”⁴⁸ Fer’î medlere ait diğer konuları da bu minval üzere açıkladıktan sonra zamir konusuna girmiş akabinde zamir gibi görünen ancak içindeki ه harfi kelimenin kendinde olan مَا نَفَعَهُ، مَا يَنْتَهُ، gibi kelimelere dikkat çekmiştir. Yine فِيهِ مُهَانًا، فِيهِ يَرْضُهُ gibi istisna ifadelerine değinmiştir.⁴⁹ Muallim kısmına ise “kasr” ve “med” tabirlerinin tanımıyla başlamış, kasr ile ne kastedildiğini açıklamıştır. Devamında revm ve işmanın neden yapıldığına şöyle bir izah getirmiştir:

⁴⁵ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 20.

⁴⁶ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 29.

⁴⁷ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 26.

⁴⁸ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 55.

⁴⁹ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 55.

Sükûn-i ârız ile sakin olan harfler fi'l-asl müteharrik olup Mushaf-ı Şeriflerde dahî harekeli olarak yazılmışlardır. (Revm)de gizli ses ile ve (ışmam)da dudak işaretleriyle bu harflerin hareketleri gösterilmekte olduğundan revm ve ışmam yapılmakla hem sükûnun hakkı verilmiş hem de hâl-i vaslın muktezasına riayet edilmiş olur.⁵⁰

Müellif medler bahsini “Medd-i Ârız ve Medd-i Lînde Caiz Olan Vücûh-u Kıraat” bahsiyle sonlandırmıştır.

Tecvid ilmindeki önemine binaen vakıf-ibtida konusunun eserde nasıl ele alındığından bahsetmek yerinde olacaktır. Konu, birinci kısım yirmi yedinci derste ve ikinci kısım yirmi sekizinci dersin bir bölümü ile otuz dördüncü derste işlenmiş, otuz beşinci ders ise secâvend konusuna ayrılmıştır. Yirmi yedinci derste konu on iki alt başlığa ayrılmıştır. Öncelikle vakıf kelimesinin tanımı yapılmış, ardından konunun detaylarına girilmiştir. Son harfi harekeli olan, son harfinden bir önceki harfi sakin olan, son harfi “râ” olan kelimelerde, memdud zamirlerde, son harfi harf-i med olan kelimelerde هُوَ ve هِيَ gibi kelimelerde ة üzerinde durulduğunda, tenvinli kelimelerde durulduğunda nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde örnekler verilerek ayrıntılarıyla durulmuştur.⁵¹

Otuz dördüncü dersin talebe kısmında konunun yirmi yedinci derste anlatıldığı kadarı örneklendirilmeksizin özetlenir, muallim kısmında ise detaylarıyla ilgili bilgi verilir. Mesela;

Vasıl mahallinde vakıf olunursa vasıldan evvelki hal iade edilip ba'dehû teskîn ile durulur: Mesela, اوتوا لكتاب (اوتوا) da durulsa harf-i med avdet eder, (اِنْ يَثْبُتْ) de اِنْ üzerinde durulsa idgam fekk ve nûn izhar olunur... (والسمااء) gibilerin vakfında arız olan sükûndan dolayı bunlarda medd-i arız ahkâmı câri olmaz; çünkü medd-i muttasıl medd-i arızdan kavîdir. Binâenaleyh dört elif çekilmek vaciptir; bununla beraber revm ve ışmam da yapılabilir...⁵²

Bir önceki dersle bağlantılı olarak otuz beşinci derste, secâvendlerden bahsedilir. Öğrenci kısmında secâvendin Kur'an okuyan kişiye durması ve durmaması gereken yerleri gösteren birtakım işaretler olduğu söylendikten sonra “Secâvend işaretleri müteaddiddir. Hülâsatu'l-hülâsâsı (لا) işaretinde durulmaz. Başka işaretlerde ya lüzûmen

⁵⁰ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 56.

⁵¹ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 45-47.

⁵² Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 62.

veya cevazen durulur” diyerek konu özetlenmiştir.⁵³ Devamında (لا) işareti ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Muallim kısmında ise şu cümlede olduğu gibi detaylı bilgiler verilmiştir: “Esnâ-yı tilavet-i Kur’an’da lafız ve mana itibarıyla mabadine taalluku olan yerlerde mesela muzâfda, fiilde, mübtedada, harf-i cerde durmak kabihtir...”⁵⁴ Bilahare, yine detaya girmeden belli başlı işaretlerin isimleri ve hükümleri sıralanmıştır. Son olarak da öğrencilerin konuyu kavramalarını kolaylaştırmak üzere Beled suresini vakıf ve vasıl kurallarına dikkat ederek talebeye ezberletmek tavsiye edilmiştir.⁵⁵

Kitapta dikkat çeken başlıklardan biri otuz yedinci ders olan “Müteşâbihât Temrîni” konusudur. Müellif burada hurûf-u mukataa konusunu işlemiştir. Harflerin her birinin ilk derste öğrenilen isimleriyle okunacağını söyledikten sonra ayrıntıya girmiştir. Kendisinde medd-i tabii, medd-i lâzım, medd-i lîn, idgam meal gunne ve ihfa olan harfleri tek tek anlatarak talebe kısmını sonlandırmıştır. Muallim kısmında ise: “Müteşâbihâtın kâffesinde vakfolunur. (يس) ve (ن)’da vakfolunmayıp (ن والقلم) diye (يس والقران الحكيم) diye mâbadlerine vaslen okunursa idgam meal gunne yapılmayarak ن’lar izhar olunur. Hafs tarîki böyledir.” diyerek ayrıntı vermiştir.⁵⁶

Müellif herhangi bir kaynak zikretmemiş, öncekilerin usûllerini takip etmenin lüzûmundan bahsetmiştir. Eserin hazırlık aşamasında bazı zevattan istifade ettiğini söylediye de isim vermemiştir.⁵⁷

3. Mehmed Halid’in Muallimlere Kur’an Öğretiminde Önerdiği İlke ve Yöntemler

Daha önce de ifade edildiği gibi müellif konuları iki kısma ayırarak anlatmıştır. Birincisinde konu ana hatlarıyla ele alınmış, ikincisi “Muallim Kısmı” olarak isimlendirilmiş ve hocaların konuyu anlatırken dikkat etmeleri gereken noktalar açıklanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde muallimlere tavsiye edilen öğretim ilke ve yöntemleri üzerinde durulacaktır.⁵⁸

⁵³ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 63.

⁵⁴ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 63.

⁵⁵ Kanık, *Kur’an Muallimi*, 63-64.

⁵⁶ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 65-66.

⁵⁷ “Bidâ’amın (mâlûmâtımın/sermayemin), tecrübemin kifayetsizliğini ilm-i kıraatta kâmil bazı zevatın ve elifbâ ve Kur’ân taliminde mâhir bir iki muallimin muâvenetleriyle telafiye çalışarak Kur’ân-ı Kerîm okutmak için en müfid bulduğum usûle tevfiken “*Ta’lîmu’l -Kur’ân*” namında bir risale tertib ile beraber bu risalenin ve ale’l-ıtlak Kur’ân-ı Kerîm’in usul-ü tâlîmini beyan etmek için de bu “*Kur’ân Muallimi*”ni yazdım.” Bk. Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 3.

⁵⁸ Öğretim ilkeleri, “Öğretim sırasında, öğrencileri belli eğitim amaçlarına ulaştırmada öğretmene rehberlik eden temel fikirler”; öğretim yöntemi ise, “öğrencinin özelliklerini, araç ve gereçlerini ve tüm öğretim durumlarını göz önünde bulundurarak, öğretim kavramı içine giren öğelerin mantığı

3.1. Dikkat Çekme ve Güdüleme

Mehmed Halid, eğitim bilimlerinde “dikkat çekme” ve “güdüleme” adı verilen yöntemlerle⁵⁹ derse başlanması gerektiğini salık vermektedir. Bunun için kitapta önce, çocuklara Kur’an’a hürmet etmenin ve ahkâmıyla amel etmenin öneminden ve böyle kullara Allah’ın vereceği mükâfatlardan bahsederek onları Kur’an öğrenmeye teşvik etmenin gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁶⁰

3.2. Anlatma (Takrir) Yöntemi

Müellif, “Bir konunun öğretmen ya da onun yerinde olan birisi tarafından belli bir sıra ve düzen içerisinde öğrencilere sunulması”⁶¹ olarak tanımlanan takrir yöntemini kullanarak derslere konuyu kısaca özetleyerek başlamıştır. Mesela, ilk dersin ilk kısmında harfleri tanıtmış, her harfin kendine özgü bir sesi olduğunu, hoca okurken öğrencilerin mutlaka dikkatle dinlemesi gerektiğini vurgulamış, mahreç ve sıfat kavramlarının açıklamasını yapmıştır. Son olarak kalın harfleri yazarak diğer harflerin ince okunması gerektiği üzerinde durmuştur.⁶² Yine üçüncü ders olan kesra bahsinde önce konunun temel kavramlarını tanıtmıştır. “Esra” işaretine kesra dendiği, meksurun kesra ile okunan yahut altında kesra işareti bulunan harf demek olduğunu anlattıktan sonra özel durumundan dolayı ل harfine atıf yapmış, ل'nın, اَنْر'de olduğu gibi meksur geldiğinde ince okunması gerektiğini öğretmiştir. Öğrencilere temel bilgileri bu şekilde verdikten sonra muallim kısmında ise şu açıklamaları yapmıştır:

Bir harfi esre okumak için ağız pek az açılarak ve alt dudak biraz aşağıya doğru kırılarak bu vaziyette harfin kısaca okunması lazım geleceği ve yazılmış olan bir harfin esre okunacağına alâmet olmak üzere altına esre (.) işaretinin konulacağı mübtedîlere anlatılmalı ve mukaddime-i risâlede beyan olunan usûle tevfikeyen birçok mümâreseler yaptırılarak ve üstün ile mukayese ettirilerek ders talebinin zihninde takrir ettirilmelidir.

Esreye (kesra) tesmiyesinin sebebi hîn-i edâda dudağın kırılmasıdır.⁶³

---

sıralanması ya da dengelenmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır. Bk. Cavit Binbaşıoğlu, *Genel Öğretim Bilgisi* (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1994), 289-290.

⁵⁹ Veysel Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı* (Ankara: Anı, 1996), 137-138.

⁶⁰ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 16.

⁶¹ Mehmet Zeki Aydın, “Din Öğretiminde Yöntemler” (Ankara: Nobel Basımevi, 2005), 39. Aynı kitapta yazar anlatma ve takririn aslında farklı şeyler olduğunu da ilave etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. a.g.e., 39 vd.

⁶² Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 13.

⁶³ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 18.

3.3. Buldurma Yöntemi (Tekşif Tarîki)

“Önceden düzenlenmiş bir dizi (takım) sorularla öğrencilerin bildiklerinden hareket ederek ona yeni bilgiler öğretme temeline dayanan bir öğretim yöntemi”⁶⁴ olarak tanımlanan “buldurma yöntemi”⁶⁵ yazar tarafından kullanılmıştır.

Mehmed Halid, *Ta’lîmu’l-Kur’an*’da gözettiği ilkeleri sıralarken, kaideyi talebeye doğrudan anlatmak yerine önce misali okuyup kaideyi talebenin o misalden çıkarmasının önemli olduğundan ve risâlede konuların bu minval üzere ele alındığından bahseder.⁶⁶ *Kur’an Muallimi*’nde muallimlere verdiği tavsiyelerde de bunu görmek mümkündür:

“İlk kıraati bitirip ağızları Kur’an okumaya alışmış olan tecvid talebesine sıfat-ı hurûf hakkında bir fikir vermiş olmak üzere birkaç harfi mesela ((ب (ق (ح) (و) harflerini üçüncü maddedeki tarife tevfikeyen sakın okumalı ve dikkatleri celbedilen talebeye (با), (واو) harflerinin dudaktan (حا) harfinin boğazdan (قاف)’ın dil dibinden çıktığını (با) ile (قاف)’da nefesin akmayıp (حا)’da (واو)’da aktığını; (با), (واو), (حا)’da dil yukarı kalkmadığı halde (قاف)’da dilin damağa doğru kalktığını buldurup söyletmelidir.”⁶⁷

Halid, “Tekşif Tarîki” dediği bu yöntemin nasıl yapılacağını mukaddimede birkaç maddede örneklendirmektedir:

1. İkinci temrini talebeye okutalım birer birer araştıralım. Çocuk (خ ض ر ص ط ظ غ ر harflerinin kalın diğerlerinin ince okunduğunu bulup söyler. Mute’âkîben üçüncü ve dördüncü temrinleri okutalım. İkinci derste kalın okunan harflerin hep kalın ve ince okunanların ince okunup yalnız (ر) harfinin bazen ince bazen kalın okunduğunu anlar tettebbu’ât ve tetkîkât

⁶⁴ Mehmet Zeki Aydın, “Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 2.

⁶⁵ Mehmet Zeki Aydın başka bir kitabında buldurma yöntemi ve tekşifi usûl arasındaki farklara değinmiştir. Bk. Aydın, “Din Öğretiminde Yöntemler”, 174.

⁶⁶ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 3.

⁶⁷ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 16.

⁶⁸ Burada müellifin ح harfini kalın harfler arasında saymadığı dikkat çekmektedir. Kuvvetle muhtemel sehven bu şekilde yazılmıştır. Zira, yirmi sekizinci dersin başında kalın harfleri sayarken ح harfini de dahil etmiştir. Bk. Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 47. Ayrıca ر harfini kalınlar arasında göstermişse de cümlelerin devamında onunla ilgili açıklamayı yapmıştır.

neticesinde, ki bu bâbda muallim efendi rehberlik edecektir, meftuh ve mazmum olan (ج) harfinin kalın ve meksur olanın ince okunduğunu çıkarır.

2. Bir de beşinci temrini okutalım. Bunda sakın olan (س) 'ların hükmünü araştıralım: Çocuk ilk talim kuvvetiyle bu derste bazısını kalın ve bazısını ince okuduğunu bu harflerin cümlesi sakın olduğu için tefhim ve terkik sebebinin (س) 'nın kendinde değil başka bir şeyde aramak lazım geleceğini teferrüs ve muallim efendinin delaletiyle mâkablindeki harflerin hareketlerini teftiş ederek (sakın olan (س) harfinin makabli meftuh ve mazmum olunca kalın ve meksur olunca ince okunduğunu) bulur.

3. Beşinci ve onu müteakip altıncı temrinleri okutalım ve sakın harfleri teftiş edelim: Hepsinde ses bilâhare zâhir olduğu halde (ق) (ط) (د) (ج) (ب) harflerinde sükûnu müteakip seste ufak bir çalkantı vardır. Bundan mezkûr harflerin sâkin olduğu yerlerde böyle okunacağı kâidesi çıkartılır. Bunlar; ilk tâlîmde talebeye ta'rif ve telkin olunmayan tecvid meseleleridir ki çocuk kaidelerini bilmediği bu meselelerin tatbîkini mücerred muallimin şifâhî tâlîmi ile öğrenmiş idi.

4. Bir de on dokuzuncu medd-i fer'î temrînini okutalım: Çocuk ilk tâlîmde üzerinde med işaretinin (~) dört eliflik medde alâmet olduğunu öğrenmiş idi. Misaller tetebbu' ettirilerek harf-i medlerden yahut kısa med işaretinden (') sonra evvelen üzerinde (..) yahut (°) işaretli harflerin yani sakın harflerin saniyen hemzenin gelmesi dört elif medde olduğu çıkartılır ki bu da talebenin evvelce işaret-i mahsusa ile öğrenmiş olduğu bir meselenin hakikatini yani dört elif miktarı meddin sebebinin izah eden ve işaret-i mezkûranın sebab-i vaz'ını gösteren bir tecvid kâidesidir.⁶⁹

Kur'an okumada bu seviyeye gelen bir öğrencinin artık diğer tecvid kaidelerini anlamaya hazır olduğunu ifade eden müellif, bundan sonraki kuralların öğretiminde yine buldurma yönteminin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir.⁷⁰

3.4. Muhataba Görelilik

Her sınıfta farklı öğrenme hızında, farklı ihtiyaçlara sahip öğrenciler bulunmaktadır. Eğitim kitaplarında sınıf içindeki öğretim faaliyetlerinin bu farklılıklar

⁶⁹ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 11-12.

⁷⁰ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 12.

göz önüne alınarak düzenlemesinin gerekliliğinden bahsedilir.⁷¹ Mehmed Halid'in konuları anlatırken göz önüne aldığı noktalardan biri de budur.

Müellif, harflerin öğretimini anlatırken Türk çocukların ayırt etmekte zorlandığı ص، س، ث، ع، ا gibi harflere özellikle dikkat etmek gerektiğini, bu harflerle ilgili örneklerin artırılması ve bolca tekrar edilmesinin, yeni başlayanlar için harflerin dört-beş kısma bölünerek anlatılmasının lüzumunu vurgular.⁷² Müellif, eğitimde muhatabın hazır bulunuşluk düzeyini dikkate almış, programını buna göre oluşturmuştur. Eserde tecvid konusunu anlattıktan sonra muallime hangi kademedeki öğrenciye nasıl öğretmesi gerektiği ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Mesela izhâr-ı kameriyye ve idgâm-ı şemsiyye bahislerini anlatırken mübtedîlere şifahen “üzerinde işaret olmayan lâm harfi hiç okunmayacaktır.” demeyi yeterli görmüş, tecvid talebesine verilmesi gereken bilgiyi ise detaylandırarak anlatmıştır.⁷³

Yine bu konuyla ilgili olarak “Bir ders iyice öğretilmeden diğerine geçilmemelidir.”, diyen müellif dipnotta yaptığı şu açıklamada muallimlere bu noktada dengenin nasıl kurulması gerektiğiyle ilgili ölçüyü de vermiştir:

Bu hususta ekseriyete itibar olunur; ne bir iki zeki tâlibin öğrenmesi dersi geçmeye ne de birkaç isti`dâtsiz şâkirdin öğrenememesi derste durmaya sebep olmaz. Muallimin vazifesi usûlü dâiresinde öğretmek için gücü yettiği kadar çalışmaktır. Mutlaka öğretmek değildir. Çünkü herkes nasibi kadar öğrenir; istenildiği kadar değil.⁷⁴

3.5. Tadrîcîlik

Tadrîcî, kelime anlamı olarak “yavaş yavaş olan, derece derece yapılan” anlamına gelmektedir.⁷⁵ Tadrîcîlik din eğitimini ele alan kitaplarda sıklıkla kullanılan bir kavramdır.⁷⁶

Müellif mukaddimede muallimlerin her derste dikkat etmeleri gereken hususları açıklarken bu konu üzerinde özellikle durmuştur. Her dersin bir konunun öğretilmesine ayrılması gerektiğini vurgulayan Halid, her iki kitabını da hangi seviyedeki talebe için

⁷¹ Aydın, “Din Öğretiminde Yöntemler”, 213-217; Özcan Demirel, *Genel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Usem Yayınları, 1996), 69-71.

⁷² Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 4.

⁷³ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 36.

⁷⁴ Kanık, *Kur’ân Muallimi*, 8-9.

⁷⁵ Abdullah Yeğın vd., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat* (İstanbul: Türdav, 1993), “Tadrîcî”, 963.

⁷⁶ Mehmet Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 63; Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sas.) ve Öğretim Metotları*, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim, 2022), 71.

yazdığını belirterek muallimlerden buna uygun davranmalarını istemiştir.⁷⁷ Buna göre, mukaddimedede mübtedîlere tecvid talîmi usûlünü anlatmaktadır. İlk talimde talebe hareke, cezm, şedde gibi temel konuları öğrenir ve okuyabilecek hale gelir. İkinci sınıftan itibaren namaz duaları ve namaz sûreleri ezberletilmeye başlanır ve ve'd-Duha'dan sonraki sûreler de talîm edilmeye başlanır. Tecvid talebeye bu aşamadan sonra verilmelidir.⁷⁸ Ayrıca yeni başlayanlar için harflerin dört-beş kısma bölünerek anlatılması ve özellikle çocukların alışık olmadıkları خ، ح، ث، ع، ا، gibi harflere ve د، ه، ت، ذ، ض، ط، gibi birbirine karıştırılması muhtemel harflerin öğretilmesine önem verilmelidir.⁷⁹

Kur'an Muallimi'nde konular anlatılırken bu ilkeye riayet edilmiştir. Lafzatullah, hükmü'r-ra, kalkale gibi konular ilk bölümde yeri geldikçe parça parça anlatılmış, ikinci bölümde ise önceki derslere parantez içi göndermeler yapılarak derli toplu bir şekilde tekrar anlatılmıştır. Mesela, fetha konusu açıklanırken ج harfinin fetha okunurken kalın okunduğu bilgisi verilerek konu sonlandırılmış,⁸⁰ ikinci bölümde hükmü'r-ra başlığı altında bütün konu derli-toplu bir şekilde tekrar işlenmiştir.⁸¹

Mukaddimedede *Ta'limu'l-Kur'an* hakkında da bilgiler veren müellif kitabın düzenlenmesinde gözettiği ilkeleri madde madde şu şekilde sıralamıştır:

1. Kaideye misal bulmak yerine kaideyi misalden çıkarmak; bunun için derslerde temrinler başa geçirildi, ta'rifât te'hir olundu.
2. Türk evladının isti'dâdına Türk şivesinin, Türk elifbâsının, Türk yazısının icâbâtına göre en kolay talim olunabilecek mesâili ilk derslere alıp tadrîcen güçlerine doğru gitmek ve en müşkil olanları sonlara bırakmak.
3. Her dersi bir kaidenin tâlîmine hasretmek. Topluca tâlîmi fâideli veya yekdiğerinden tefrîki mütea'ssir bir iki kâideyi câmi olan birkaç ders bundan müstesnâdır.
4. Dersler; talebenin aşağıki derslerde öğrenecekleri mesâilden hâli olmak: Birinciden sekizinci idgam dersine kadar olan temrînâtın hiçbirinde müdğam; onuncu elif-i memdûde dersine kadar olan temrînâtta memdud elifi ve on altıncı derse kadar olan temrînâtta memdud zamiri hâvî elfâz-ı celîle bulunmaması gibi.

⁷⁷ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 4.

⁷⁸ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 12.

⁷⁹ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 16.

⁸⁰ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 17.

⁸¹ Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 52-54.

5. Her temrin kendinden evvelki derslerdeki mesâile taalluk eden emsileyi de câmi' bulunmak ki bununla geçmiş dersleri tekrar ve ihtar fâidesi tahsil edilmiştir.

6. Temrînâta elfâz-ı Kur'aniyye'den hariç bir şey konulmamak.

7. Tamamen hatt-ı Osmânî ile yazılmış olan mesâhif-i şerîfeyi dahî çocuklara okutabilmek.

8. Henüz tecvid kavâidini görememiş küçük çocuklara çok yardımı olacağı tecrübe ile te'yid eden kadim tecvidli harekeyi ihyâen kullanmak.

9. Türk çocuklarının mahreç ve sıfatlarına riâyete okuyamadıkları veya birbirinden ayırt etmedikleri ا ع ث س ص ve emsâli harfler ile kalkale, gunne gibi Türklerce meçhul bazı evsâf ile muttasıf harfleri hâvî misalleri mümkün olduğu kadar çoğaltmak ve tekrar etmek.⁸²

Sonuç

Elifbâ deyince akla genellikle yeni başlayanlara Kur'an öğretmek için hazırlanan kitaplar gelmektedir. *Kur'an Muallimi*, diğerlerinden farklı olarak öğreticilere yol göstermek amacıyla hazırlanan bilinen ilk eserdir. Eserin müellifi olan Mehmed Halid, sağlıklı bir Kur'an öğretiminin üç temel yöntemi olduğunu söyler. Bunlar; ehil bir hocadan şifahen öğrenme, kişinin öğrendiklerini yüzünden okuyarak pekiştirmesi ile tecvid ve kıraat ilmine sahip olmak.

Müellif, dönemindeki Kur'an öğretim yöntemlerini eleştirmiştir. Bu eleştirilerin temelinde öğrencinin kulağının ve ağzının terbiye edilmeden Mushaf'tan okutulmaya çalışılması gelmektedir. Osmanlıca öğretilen elifbâlarla Kur'an öğretilmesinin yanlışlığını vurgulayan Halid, bu şekilde devam edilemeyeceğini, yeni bir yöntem geliştirilmesi gerektiğini savunmuş, kendisi yeni bir yöntem önerisi de getirmiştir. Yöntemini hazırladığı iki kitapla ve bizzat uygulayarak göstermiş olan müellif, önerdiği şekilde uygulandığında yöntemin başarılı sonuçlar verdiğini ve bir yıl içinde talebenin Kur'an'ı rahatlıkla okuyabilecek bir seviyeye gelebileceğini ifade etmiştir.

Kur'an okumaya yeni başlayanlar için *Ta'lîmu'l-Kur'an* isimli bir risâle kaleme alan Mehmed Halid, *Ta'lîmu'l-Kur'an*'ın nasıl uygulanacağını göstermek amacıyla da *Kur'an Muallimi* isimli eserini yazmıştır. Burada yeni oluşturduğu usûlün nasıl uygulanacağını ayrıntılı bir şekilde izah eden müellif örnek ders anlatım senaryoları eşliğinde uygulayıcılara rehberlik etmiştir.

Halid'in öğretim yönteminin esasları arasında tadrîcîlik, muhataba görelilik ve buldurma ilke ve yöntemlerinin ağırlıklı olduğu söylenebilir. En az kullandığı

⁸² Kanık, *Kur'ân Muallimi*, 3-4.

yöntemlerden biri anlatım yöntemidir. O, konuyu ana hatlarıyla vererek çoğu yerde kuralı, uygulamaya bakarak talebenin çıkarması gerektiğini söyler. Bu yöntem Kur'an öğretiminde önemli ve kalıcı öğrenmeye katkı sunan bir yenilik olarak kabul edilebilir. Kur'an öğretiminin temeli olan harflerin doğru öğretilmesi üzerinde ısrarla duran müellif gerek mukaddimede gerekse kitabın muhtelif yerlerinde muallimlere bunu nasıl yapabileceklerine dair önemli ipuçları vermekte, ayrıca koro çalışması ve kalfa usulü çalışmayı da tavsiye etmektedir.

Müellif öğrenci merkezli bir eğitim anlayışına sahiptir. O, dersin başlangıcında öğrencilerin derse nasıl motive edilebileceğinden, yanlış yaptıklarında onlara nasıl muamele edilmesi gerektiğine, öğrenciler arasındaki seviye farklılıklarını dikkate almanın önemine kadar pek çok konuda muallimlere ve muallim adaylarına uyarılarda bulunmaktadır. Tadrîcî ve tâlîmî bir yol izleyen Halid, eğitimde asıl olan hususlardan biri olan muhataba görelilik ilkesini gözetmektedir.

Kur'an Muallimi sadece yazılıp bir kenarda kalmamış, kitabın başında da belirtildiği üzere "Mushaf-ı şerife ve müellefât-ı şer'iyye hey'et-i âliyesi tarafından bittetkîk tab' ve neşri muvafık görülmüştür." Yani resmi makamlardan onay almış, okullarda uygulanmış bir çalışmadır. Kitapta anlatılan yöntemlerin günümüzde kabul edilmiş olan eğitim uygulamalarıyla da örtüşmesi dikkati çekmektedir. Müellifin sistemini kurarken geçmişten tevarüs eden yöntemlerle döneminin gerektirdiği usulleri harmanlamış olması çalışmasını ayrıcalıklı kılmaktadır. Eser, aynı zamanda günümüz Kur'an öğreticilerinin de yollarına ışık tutacak mahiyettedir.

Kaynakça

- Abdulfettah Ebû Gudde. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sas.) ve Öğretim Metotları*. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: Takdim, 2022.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Dabtu'l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2012), 291-303.
- Akkuş, Murat - Onur, Zafer. "Erzurumlu İbrahim Hakki'nın Tecvîdü'l-Kur'an bi Lisâni'l-'Arabî İsimli Risalesi: Tahkik Ve Tahlil". *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 13-52.
- Ayar, Hatice. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Elifbalar (1824-1928)*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Ayar, Hatice. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ayar, Hatice - Başkurt, İrfan. "Tanzimat Fermanı'nın İlanından Latin Alfabesinin Kabulüne Elifbâ Öğretimi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (30 Aralık 2020), 579-616. <https://doi.org/10.18498/amailad.799640>
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Basımevi, 1. Basım, 2005.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 55-80.
- Başal, Abdulhalim - Türkmen, Ömer. "Kur'an Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Şâdık b. Yûsuf Hâlîfe ve Risâle fi't-tecvîd (Risâle fi taşhîhi'l-ğalaât fi'l kırâ'ât) İsimli Eserinin Tahkîk ve İncelemesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (2022), 115-156. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1074116>
- Bayraktar, Ahmet. "Yeni Kur'an Okuma Öğretim Yöntemi". *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/ International Journal of Educational Sciences* 1/1 (2017), 54-101.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Binbaşoğlu, Cavit. *Genel Öğretim Bilgisi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 7. Basım, 1994.
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi. *Sahihu'l-Buhari*. thk. Mustafa Dib el-Buga. 7 Cilt. Beyrut: el-Yemame: Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1993.
- Çağmar, Edip. "Molla Halîl El-İs'irdî'nin "Risâletun fi İlmi't-Tecvîd" Adli Eseri". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (2009), 153-161.
- Demirel, Özcan. *Genel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Usem Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Edib, Ahmed - Çelebi, Mehmed. *Kur'an-ı Kerim Elifbası*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341.
- Gelgör, Elif Sena. *Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Alternatif Bir Metod Olarak Ses Temelli Elifbâ Yöntemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

- Gökdemir, Ahmet - Özüdoğru, Mehmet. "Kur'ân-ı Kerîm Elif-Bâsı ve Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetine Medhal İsimli Eserin Kur'an Tedrisi Açısından Değerlendirilmesi". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (2022), 497-516.
- Halid, Mehmed. *Ta'limu'l-Kur'an*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1925.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ - M. Said Mutlu. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969.
- Heyet. "Elifbâ Müzâkerâtı". *Selanik Vilâyeti Birinci Mu'allimler Kongresi Mecmu'ası*. Selanik: Osmaniye Matbaası, 1328.
- Kanık, Mehmed Halid. *Kur'an Muallimi*. İstanbul, 1341. https://katalog.ibb.gov.tr/sayfa=sayfaArama&aDemirbas=HNE_01137
- Korkmaz, Fadime Sarı. *Ses Temelli ve Gruplama Sistemli Kur'an-ı Kerim Öğretimi*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://www.proquest.com/docview/2606862872/abstract/163CEF694CFF41C0PQ/1>
- Koyuncu, Recep. "İdeal Kur'an Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 291-324. <https://doi.org/10.17120/omuifd.782798>
- Koyuncu, Recep. "Mustafa Niyâzî Efendi ve 'Umdetü'l-Kârîn Adlı Tecvid Risalesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/2 (2020), 797-834. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.787632>
- Mehmet Halit. *Kur'an muallimi*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341.
- Öz, Ramazan. *Mehmed Zihni Efendi'nin İlmi Şahsiyeti, Kıraat İlmine Katkısı, Tecvid İlmi Açısından El-Kavlü's-Sedid fi İlmi't-Tecvid Adlı Eserin Değerlendirilmesi*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Özmen, Kerim - Bedir, Lokman. "Abdülbâsıt b. Halîl b. Şâhin el-Malatî ve 'ez-Zehru'l-Maktûf fî Mehârici'l-Hurûf' isimli Tecvid Risalesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/6 (2017), 289-308.
- Serdaş, Muhammet Mustafa - Gökdemir, Ahmet. "Muhammed Salih Tanrıbuyruğu ve Muhîtü't-Tecvîd İsimli Risalesi". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (2022), 255-276.
- Sönmez, Veysel. *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*. Ankara: Anı, 7.bs., 1996.
- Tamer, Tuğba. *Kur'an Öğretiminde Materyal ve Yöntem Analizi (Elifbalar Üzerine Bir İnceleme)*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://www.proquest.com/docview/2634596032/abstract/D6CB94F7692345C0PQ/1>

- Tunç, İbrahim. *Elifbâ (Kur`an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/631725>
- Yeğın, Abdullah (ed.). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*. İstanbul: Türdav, 1993.
- Ziyaüddin, Hafız Ahmed. *Şerhli, Tatbikli, Sualli Tecvid- Vesiletü'l-Ğufran*. çev. Kerim Buladı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.